

درآمدی بر مبانی کلامی تفسیر علمی قرآن کریم

بهاره مظاهری طهرانی^۱، عباس مصلائی پور^۲، فرزانه روحانی مشهدی^۳، مهدی ایزدی^۴

۱- دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث دانشگاه مذاهب اسلامی، bahareh_mazaheri@yahoo.com

۲- دانشیار دانشگاه امام صادق (ع)، amusallai@gmail.com

۳- استادیار دانشگاه شهید بهشتی، f.rohany.m@gmail.com

۴- دانشیار دانشگاه امام صادق (ع)

چکیده

خداوند متعال در آیات متعددی از قرآن کریم به انواع مختلفی از پدیده‌های طبیعی اشاره کرده و به طور صریح یا غیر صریح برخی از ویژگی‌های آنها را توصیف می‌نماید. لذا بهره‌گیری از یافته‌های علمی متقن و معتبر می‌تواند در فهم بهتر و دقیقتر این آیات راه‌گشا باشد. اما برخی از صاحب‌نظران به صراحت با تفسیر علمی آیات قرآن مخالفت کرده و دلایل مختلفی برای معتبر نبودن آن ارائه می‌نمایند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که عمده اشکالات مخالفان تفسیر علمی علاوه بر اینکه ناشی از نداشتن تعریف درستی از تفسیر علمی است، به این دلیل است که مبانی کلامی تفسیر علمی به خوبی تنقیح و تبیین نشده است.

اشکال عمده مخالفان تفسیر علمی از سویی به ساختار زبان قرآن بر می‌گردد که با زبان علم متفاوت است. از ویژگی‌های زبان علمی، دقیق و کمی بودن، توجیه ناپذیری و نداشتن ابهام است. در زبان علمی، مجاز و کنایه و مبالغه تقریباً یافت نمی‌شود، زیرا مقصود تفهیم و تفهم مطالب علمی است و این ویژگی‌های زبانی در مفاهیم علمی خدشه وارد می‌سازد. حال آن که

قرآن از سبک‌های فوق استفاده نموده است، از این رو آنان معتقدند که قرآن در بیان پدیده‌های طبیعی از زبان علمی بهره‌ای نگرفته است و عهده‌دار هیچ بار مثبت یا منفی برای حوزه‌های علوم طبیعی و زیستی نیست. البته این صحیح است که تفاوت آشکاری میان زبان علم و زبان قرآن وجود دارد و اساساً کسی چنین ادعایی ندارد که زبان قرآن، زبانی علمی است، ولی این نکته نیز قابل انکار نیست که در آیات قرآن به کرات از پدیده‌های طبیعی گوناگونی نام برده شده و خصوصیات و ویژگی‌های بسیاری از این پدیده‌ها مطرح شده است. بنابراین جای این سوال باقی است که آیا خصوصیات مطرح شده برای این پدیده‌ها مطابق با واقع است و به عبارتی آیا می‌توان گفت که زبان قرآن در بیان پدیده‌های طبیعی واقع نما و شناختاری است یا خیر. روشن است که پاسخ به این سوال وابسته به مبنایی است که مفسر در این زمینه برای خود اتخاذ می‌نماید. از سوی دیگر برخی از مخالفان تفسیر علمی، مخالف توسعه معنایی آیات با توجه به یافته‌های علمی هستند، زیرا معتقدند که الفاظ قرآن بر موارد عصر نزول انصراف دارد و اساساً آنچه معهود مخاطبان قرآن در عصر نزول نبوده است، نمی‌تواند مراد الهی تلقی شود.

چنانکه ملاحظه می‌شود این اشکالات و نظایر آن که بر تفسیر علمی وارد می‌شود، همگی مبتنی بر منقح نبودن مبانی کلامی تفسیر علمی است؛ اینکه زبان قرآن اساساً چگونه زبانی است و چه ویژگی‌هایی دارد؛ آیا خداوند به زبان عرفی با مردم سخن گفته است یا فراعرفی؟ آیا زبانی تک ساحتی است یا چندساحتی که همزمان می‌تواند چندین نقش را با هم ایفا نماید؟ آیا چندلایگی معنا و توسعه معنایی در آن راه دارد یا خیر؟ آیا اصولاً قرآن را می‌توان حاوی گزاره‌های علمی دانست و با استفاده از روش تفسیر علمی به درک بهتری از آن دست یافت، یا اینکه قرآن صرفاً بیانگر عقاید و باورهای مردم عصر نزول درباره هستی و پدیده‌های آن است؟ آیا زبان قرآن واقع‌نماست و توصیفات قرآن از پدیده‌های طبیعی، توصیفات حکیمانه و مطابق با واقع است یا خیر؟ آیا تنها مردم عصر نزول مخاطب قرآن هستند و تنها فهم و معهودات ذهنی آنها از آیات معتبر شناخته می‌شود یا اینکه قرآن پیامی جاودانه داشته و در هر عصر با توجه به سطح فکری مخاطبان می‌توان معارف عمیق و گسترده تری از آن دریافت کرد؟

سوالاتی از این قبیل همگی حاکی از ضرورت تبیین مبانی کلامی تفسیر علمی است.

البته نمی‌توان گفت که این مبانی کلامی تنها مختص به تفسیر علمی هستند، چراکه در سایر روش‌های تفسیری نیز موضوعیت دارند، ولی نسبت دادن آنها به تفسیر علمی از آن جهت است که نقش اساسی و تعیین کننده‌ای در این روش تفسیری دارند، به گونه‌ای که کاربست یا خدشه در آنها به صورت نظری در اعتبار تفسیر علمی و به صورت عملی در نحوه و چگونگی تفسیر علمی و مصادیق آن اثرگذار است. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که مهمترین مبانی کلامی دخیل در تفسیر علمی عبارتند از: ترکیبی و چند ساحتی بودن زبان قرآن؛ واقع‌نمایی و عدم راهیابی باطل به قرآن؛ جاودانگی و فراعصری بودن قرآن؛ چند معنایی و چند لایه بودن معانی قرآن؛ حکیمانه بودن کلام، افعال، اوامر و نواهی الهی؛ ضرورت وجود اسباب در اداره و انجام امور توسط خداوند.

واژه‌های کلیدی:

قرآن و علم، تفسیر علمی، مبانی تفسیر، زبان قرآن، جاودانگی، چند معنایی، سلسله علل و اسباب در طبیعت، حکمت در قول و فعل خداوند